

РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ ТРЕНЕРА В СПОРТИВНОМУ КОЛЕКТИВІ

У статті розглядаються особистість тренера у спорті його професійно значущі принципи та складові успішності професійної діяльності.

Ключові слова: тренер, спорт, учень, майстерність, особистість тренера.

Постановка проблеми. Особа тренера завжди знаходиться у полі зору засобів масової інформації. Особливо якщо його команда виграє постійно. Однією з тенденцій сучасного спорту є збільшення штабу команди. Тренеру допомагають все більше і більше людей. Співвідношення між кількістю гравців і чисельністю обслуговуючого персоналу постійно збільшується. Та все ж останнє слово залишається за тренером.

Тренер – це всесторонньо підготовлений фахівець, зайнятий творчою працею. Він створює єдиний життєдіяльний колектив спортсменів, формує гармонійно розвинену людину, допомагає йому стати сильним, швидким, спритним, витривалим, психологічно стійким, з підвищеною працездатністю і інтелектом [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ряд відомих учених і практиків таких як Ананьєв Б.Г., Азаров Ю.П., Пономарьов Я.А., Пуні А.Ц., Громико В.В., Туманян Г.С. вважають, що майстерність тренера багато в чому визначається якостями, що є у нього, які додають своєрідність його спілкуванню з учнями, визначають швидкість і ступінь оволодіння ним різними вміннями, навиками, а також певними особистісними властивостями. Майстерність тренера має складний характер, обумовлений необхідністю рішення незліченного ряду логічно взаємопов'язаних педагогічних завдань. У свою чергу, педагогічне завдання передбачає усвідомлення тренером кінцевої мети своєї діяльності і способів рішення в процесі професійної діяльності співвіднесених між собою стратегічних, тактичних і оперативних завдань. В зв'язку з цим, Деркач А.А., Ісаєв А.А. відзначають, що на різних рівнях майстерності тренера "ведучими" стають різні компоненти структури його діяльності: "Майстерність у вихованні і навчанні юних спортсменів передбачає високий ступінь розвитку педагогічних знань, умінь і навиків. Якщо який-небудь компонент в структурі педагогічної діяльності тренера розвинений недостатньо, педагогічні дії виявляються малоефективними".

Отже аналіз науково-методичної літератури дає змогу виділити проблему особистості тренера у спорті, співвіднести різноманітні точки зору науковців. Це дозволило визначити основні підходи стосовно принципів сучасного тренера. Відповідно до цього ставилась мета і задачі дослідження.

Мета дослідження: розкрити характеристики особистості, принципи, успішність та рольові функції тренера в спорті

Завдання: 1) виокремити принципи та рольові функції діяльності тренера у спорті; 2) виявити критерії успішності професійної діяльності тренера.

Результати дослідження. Взагалі управління командою звичайно будується на принципах цілісності. Один тренер вирішує всі питання. З точки зору психології на позиції тренера клубної команди доцільно бачити переважно раціональних логіків. Раціональність має на увазі здатність планувати, програмувати безліч аспектів життя команди. Логіка необхідна для того, щоб сформулювати свою модель гри. Для збірної краще підійде ірраціональний логік. Для дитячої команди – раціональний етик. Проте в такій логіці є певний недолік. Один тренер не може бути одночасно і практиком, і теоретиком, і психологом, і фізіологом. Складна діяльність команди висуває дуже великі вимоги. Тому в тих аспектах, де тренер не сильний, недостатньо кваліфікований, він діє не кращим чином.

В зв'язку з цим заслуговує уваги практика скандинавських команд, де біля "керма" збірної стоїть звичайно не одна людина, а дві. Це особливо характерно для збірних команд Швеції різного рівня. Там командою керують два тренери, один з яких практик-психолог, а інший – теоретик, який розробляє моделі гри. Рішення ухвалюється при згоді обох тренерів. Слабкі сторони одного тренера компенсуються сильними іншого. Тому всі рішення такого тренерського штабу висуваються досить зваженими.

Тут ми бачимо на практиці приклад селективної децентралізації, в необхідності якої наголошує Томіч М. Крім того, бачимо ще один приклад ділення сфер діяльності команди на емоційну та інструментальну. Два лідери в обох сферах співпрацюють над однією справою, досягаючи результату загальними зусиллями. Існує безліч прикладів тренерів – емоційних лідерів, основні зусилля яких в ході матчу зводяться до мобілізації гравців. Також знаємо тренерів, які в спілкуванні з гравцями здатні обійтися мінімальною кількістю слів, але що дуже добре змальовують тактичні схеми. Об'єднання переваг обох напрямів стає дуже перспективною тенденцією [6, 2].

Правда, у неї є альтернатива. У волейбольній суперлізі Італії всю гру ведуть тренери-аналітики. Вони контролюють інформаційний потік різних оцінок в ході зустрічі і своєчасно вносять корективи. В одному з лідируючих італійських клубів тренер-аналітик вже "пережив" дев'ятеро головних тренерів. У НХЛ гру також ведуть помічники головного тренера, і тому там абсолютно неможливо побачити стабільні склади ланок. Так азартно трудяться помічники тренерів обох команд. У цих випадках головний тренер прагне витримати загальну концепцію гри, її стратегічну спрямованість, залишаючи значну частину питань своїм помічникам, які намагаються "вирахувати" якнайкращі шанси своєї команди [4]. Також селективна децентралізація досить ефективно використовується в ігрових видах спорту.

Найточніше про принципи тренера сказав Оттмар Хитцфельд. За десятиліття тренерської роботи разом з своїми підопічними оволодів дев'ятнадцятьма титулами. Це вагомий чинник для зрахування

Хитцфельда до елітної категорії сучасних тренерів. Він розробив власні принципи управління футбольною командою, які були опубліковані у виданні УЄФА "Techican":

- Вір гравцям і своїм відчуттям. Не критикуй гравців дуже багато, виражай свою віру в них.
- Довіряй своїй інтуїції, ігноруй публіку і пресу, коли ухвалюєш рішення. На першому місці розум, а потім емоції.
- Тримай дистанцію. Для тренера необхідно зберігати певну дистанцію від гравців. У "Баварії" гравці зверталися до мене "містер тренер".
- Цінуй індивідуальність гравців. Деякі футболісти, наприклад Еффенберг, мають величезне бажання перемагати і лише перемагати, і це чудово.
- Вчися на своїх помилках. Як тренер ви повинні завжди при невдачі знаходити що-небудь позитивне. Ми пишаємося тим, що, зробивши висновки, виграли чемпіонський титул Німеччини в останній грі сезону.
- Захищай своїх зірок. Слабкі гравці – слабка команда. Відомі футболісти постійно знаходяться під великим тиском відповідальності, і дуже важливо підтримувати статус гравців-зірок усередині команди і в будь-якій ситуації.
- Ніколи не бреші. Коли ви обіцяєте що-небудь гравцю, ви повинні зробити це, інакше ви втратите не тільки довіру, але і пошану спортсменів.
- Боріться із стресами.
- Як головний тренер ви потребуєте гідного оточення. Люди, що допомагають вам, повинні бути чесними, відповідальними і експертами в своїй області [8].

Одним з найважливіших аспектів професійного розвитку особистості, а також її самореалізації є свідоме планування професійної кар'єри в спорті. У вітчизняній психології до недавнього часу поняття "кар'єра" практично не використовувалося, а поняття "кар'єризм" – засуджувалося. Частіше вживалися такі терміни, як "посадове просування", "професійний життєвий шлях", "професійна діяльність", "професійне самовизначення". Французьке слово "кар'єра" означає успішне просування у області суспільної, службової, наукової і іншої соціально корисної діяльності. У тлумачному словнику Ожегова С.І. це слово тлумачиться таким чином: "рід занять, діяльності; шлях до успіху, знаному положенню в суспільстві, на службовому терені, а також саме досягнення такого положення". Спортивну кар'єру можна визначити як багаторічну спортивну діяльність, націлену на високі досягнення і пов'язану з постійним самовдосконаленням спортсменів в одному або декількох видах спорту [5].

Критеріями успішної кар'єри є задоволеність життєвою ситуацією (суб'єктивний критерій) і соціальний успіх, або суспільне визнання (об'єктивний критерій). Тобто об'єктивний (зовнішній) бік кар'єри – це послідовність займаних індивідом професійних позицій (кар'єрний ріст, звання), а суб'єктивний (внутрішній) бік – це те, як людина сприймає свою кар'єру сама, як він сприймає і розуміє спосіб свого професійного життя і власних досягнень в професійній діяльності. Зовнішні атрибути кар'єри можуть бути дуже і навіть дуже успішні, а внутрішні – нікчемні.

Мінімальні умови, необхідні для успішної тренерської кар'єри, наприклад у футбольному клубі:

– Тренер повинен бути здатним сформулювати свою модель гри. Інакше кажучи – бути логіком. Перш ніж взагалі братися за цю діяльність, потрібно відповісти собі на просте питання – яку логічну модель гри ми відстоюватимемо протягом своєї тренерської кар'єри? Чи відрізняється ця модель від тих, що існують? Якщо нічим не відрізняється, то тренерська кар'єра апіорі приречена на провал, оскільки він просто запозичував створене іншими, робив "як всі". Про такого тренера навряд чи пригадають. Якщо претендент на тренерську роботу – етик, то йому слід або працювати з юними спортсменами, або шукати собі колегу-логіка, інакше кажучи "бути упертим".

– Тренер повинен бути здібний до раціональної організації довірених йому людей, володіти адміністративними здібностями, не випускати з поля діяльності жодної деталі своєї роботи. Як мінімум, бути раціоналом. Тренер повинен бути здатний, не виходячи за межі етичних норм, добитися від підопічних адекватної реакції на всі його вимоги. Ірраціональні претенденти на цю діяльність повинні шукати раціональну опору – делегувати відповідні повноваження тому, кому вони довіряють.

– Тренер повинен бути здатний тримати удар, упоратися із стресом, уміти навіть в невдалий для команди день витягнути максимум користі з поразки. Відомо, що робота тренера пов'язана із стресами. Не забила команда гол – у тренера стрес, не виграла – знову стрес. Стресу не буде лише в тому випадку, якщо команда виграватиме всі матчі. Якщо не всі, то стрес стане довічним супутником тренера. Якщо стрес робить вплив, який "батьорить", не перевищує захисних можливостей претендента, то він не буде перешкодою в тренерській кар'єрі. Якщо стрес руйнує робочий стан, то тренерська кар'єра рано чи пізно приведе його в лікарню.

Це той мінімум вимог, без якого немає сенсу займатися тренерською діяльністю. Припустимо, що приведені чинники так чи інакше враховані. Необхідний мінімум дотриманий. Від яких інших чинників залежить успішність тренерської кар'єри? Адже далеко не з кожного знаменитого гравця виходить тренер високого класу. Як у будь-якому виді діяльності, для роботи головним тренером потрібні особливий дар і комплекс якостей [7].

Для успішної тренерської кар'єри необхідно:

– *Володіти характером лідера і психологією переможця*, що уміє переконувати і об'єднувати людей в колектив однодумців, заряджати своєю енергією гравців.

– *Володіти інтуїцією*. Як стверджував Альберт Ейнштейн: "Уява важливіша за знання". Іноді це відчуття притупляється, через морально-психологічну втому, неправильну поведінку закриваються "канали" надходження енергії. Тоді тренеру необхідний час для відновлення, осмислення зробленого. Ці критичні

ситуації дають можливість збагатитися новим досвідом, вийти надалі на вищий рівень розвитку. У таких випадках тренеру дуже важливо відчувати довіру і взаєморозуміння з боку керівництва клубу.

– *Володіти аналітичними здібностями, використовуючи освіту, одержану інформацію для поліпшення гри своєї команди.* Робота тренера – аналіз того, що уміють і чого не уміють гравці. Йому треба з максимальною користю використовувати їх позитивні якості і нівелювати негативні, щоб побудувати сильну команду.

– *Мати здібності психолога, педагога.* Добре якщо в команді є психолог-професіонал, але тренер повинен сам володіти психологічним відчуттям. На всі випадки життя порад професійного психолога не дочекаєшся. Головна якість педагога – вміння створити таку атмосферу, при якій розкрилися б індивідуальні якості кожного гравця на користь команди [3].

Аналізуючи рольові функції у спорті, не можна не зупинитися на рольових функціях тренера. Тренер, як і всі члени колективу, володіє всіма різновидами статусу (психологічним, соціальним і рольовим). Йому віддають частину симпатій або антипатій, його можуть, вибирати або відсторонити для вирішення якихось завдань. У зв'язку із займаним положенням він може одночасно або поперемінно грати ролі стратега і тактика, вихователя, адміністратора та інше. Разом з цими конкретними ролями тренеру нерідко доводиться виконувати символічні ролі: "батька", "старшого брата", "мага, чарівника" і навіть "козла відпущення", які визначаються учнями за його особистісні і професійні якості, характер поведінки, форму спілкування з ними та інше.

В одному випадку в наявності позитивне емоційне відношення спортсменів до тренера, підвищена сприйнятливості до його впливу, передача йому членами команди своєї ініціативи, відповідальності, в іншому – різко негативне, іронічне відношення, відсутність поваги, ігнорування покори і вольового впливу тренера. Як у тій, так і в іншій ролі тренер не може тривалий час здійснювати ефективне керівництво колективом.

При психологічній зрілості і готовності членів колективу до самостійних дій тренер повинен відмовитися від ролі "батька" і вибрати інші форми керівництва і взаємовідносин. Негативні ж відносини, непокоря спортсменів волі тренера і звинувачення його в невдалих виступах повинні примусити його, як і в першому випадку, переглянути плани підготовки команди і характер своїх відносин з нею [6].

Висновки. Отже аналізуючи сказане, потрібно підкреслити, що уявлення про ідеального тренера існують як у спортсменів, так і у тренерів. Проте успіх тренерської роботи в значній мірі залежить від того, як буде він свої відносини із спортсменами і командою і як реалізовує у практику свої знання. Здатність тренера виконувати роль, якої чекають від нього спортсмени, в поєднанні з його професійними знаннями, може, в деякій мірі, компенсувати деякі його недоліки.

Майстерність тренера є багатofункціональним збірним показником у ряді яких ведучими є патріотизм, здатність виховувати в учнів активну життєву позицію. Великого майстра відрізняє: переконаність, упевненість, працьовитість, скромність, самокритичність, цілеспрямованість, ініціативність, сміливість, рішучість, витримка, активність, колективізм, порядність, гуманізм, ввічливість, вимогливість, оптимізм, щирість, тактовність, справедливості, загострене почуття честі, відповідальності і доброзичливості [3].

Зрозумілість, логічність і оперативність мислення є проявом інтелекту творчого тренера, що характеризує здатність тренера швидко знаходити оптимальне рішення виникаючих педагогічних задач, критичності, винахідливості і дотепності, у високому техніко-тактичному і психофізичному руховому професіоналізмі.

Використані джерела

1. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды: в 2-х т. / Ананьев Б.Г. – М.: Педагогика, 1980.
2. Громько В.В. Тренер рядом всегда / Громько В.В. – Омск.: Книжное издательство, 1981. – 164 с.
3. Деркач А.А. Педагогическое мастерство тренера / А.А. Деркач, А.А. Исаев. – М.: Физкультура и спорт, 1981. – 375 с.
4. Корх А.Я. Тренер: деятельность и личность: учебное пособие / А.Я. Корх. – М.: Терра-Спорт, 2000. – 38 с.
5. Ожегов С.И. Словник російської мови. "Російська мова". / Ожегов С.И. – М., 1989.
6. Спортивная психология в трудах отечественных специалистов / Сост. и общая редакция И.П. Волкова. – СПб., 2002.
7. Станкин М.И. Педагогическое мастерство тренера / Станкин М.И. – М.: ГЦОЛИФК, 1978.
8. Уэнсберг Р.С. Основы психологии спорта и физической культуры. / Р.С. Уэнсберг, Д. Гоулд – К.: Олимпийская лит-ра, 2001. – 335 с.

Khassay D. V., Nesterov O. S., Artemenko V. V.

ROLE OF PERSONALITY OF TRAINER IN SPORTING COLLECTIVE

In the article is examined personality of trainer in sport of him professionally meaningful principles and constituents of progress of professional activity.

Key words: *trainer, sport, student, trade, personality of trainer.*

Стаття надійшла до редакції 20.09.2012